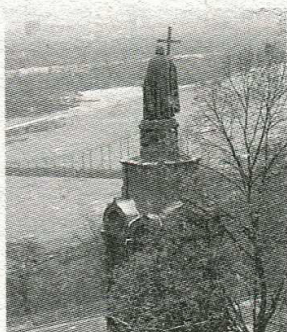

ЗАВДАННЯ ЗАКЛЮЧНОГО ЕТАПУ МІСЬКОГО УЧНІВСЬКОГО КОНКУРСУ З УКРАЇНОЗНАВСТВА–2015

8 КЛАС

1. Визначте, що зображено на ілюстраціях, та поясніть, що їх об'єднує. Охарактеризуйте розвиток української культури, представленої ілюстраціями доби (10 балів).

Відповідь. На ілюстраціях:

1) пам'ятник Володимиру Великому — найстаріший скульптурний пам'ятник Києва, споруджений у 1853 році; один із символів міста, розташований на нижній терасі Володимирської гірки. Архітектурна домінанта Дніпрових круч правобережної частини Києва.

2) Златник Володимира Великого; златник — перша золота монета, що карбувалася в Київській державі наприкінці X — на початку XI ст. за Володимира Святославовича. Подібний до візантійського соліду як зовнішнім виглядом, так і за вагою (приблизно 4,2 — 4,4 г). Як засіб обігу та платежу широко не ви-

користовувався, а був, скоріше, ознакою сили та незалежності держави.

3) Срібник (срібляник) Володимира Великого (срібло X–XI ст.).

Усі три зображення об'єднує постать київського князя Володимира Святославича (980–1015).

За часів правління Володимира починається період розквіту й піднесення Київської Русі.

У 981–984 рр. Володимир придушив повстання в'ятичів та приєднав Червенські міста (західна Україна). У 993 р. приєднав до Київської Русі поселення білих хорватів, тим самим завершивши об'єднання всіх східнослов'янських племен у межах однієї держави. Вдало воював із печенігами, будував систему захисних земляних валів («змієві вали»).

У 988 р. захопив м. Херсонес (Корсунь) у Криму.

Реформи Володимира Великого:

1. **Адміністративна:** поділив державу між синами з метою посилення князівської влади на місцях.

2. **Військова:** ліквідував племенні військові об'єднання; за військову службу роздавав землю в користування (злиття військової системи із системою феодалного землеволодіння).

3. Запровадив зведення законів усного звичаєвого права — «Устав земляний».

4. Розпочав політику «шлюбної» дипломатії. Син Володимира Святополк одружився з дочкою польського короля, Ярослав — з дочкою шведського короля. У самого Володимира було п'ять офіційних дружин.

Шлюбна дипломатія — встановлення дипломатичних відносин шляхом укладання шлюбів між представниками правлячих родів тих чи інших країн.

5. Розпочав карбування перших золотих (златники) та срібних (срібники) монет. Запровадив гривню. Гривня — срібний злиток, що виконував функцію грошей на Русі.

Монетне карбування на території Київської держави в часи Володимира Великого X–XI ст. У період становлення Київської Русі на її землях поширилися візантійські монети. Згодом візантійська монета стала зразком для перших монет київських князів — златників та срібників. Перші знахідки золотих та срібних монет із відкарбованим на них ім'ям Володимира Святославовича (980–1015) з'явилися наприкінці XVIII ст.

Златники Володимира були одними з найперших монет київського карбування. Вони діляться на два типи. На аверсі першого типу монет уміщено напис «Владимир, а се его злато». На монетах другого типу інший напис: «Владимир на столе». У центральній частині аверсу зображення князя зі скіпетром і хрестом. Над лівим плечем Володимира знак роду Рюриковичів — тризуб. На реверсі (реверс монет обох типів однаковий) повне ім'я Ісуса Христа та його зображення.

Одночасно зі златниками почалося виготовлення срібляників. Срібло в монетах не завжди було чисте, частіше це були сплави. Срібляники, на відміну від златників, зазнали змін: на реверсі був тризуб, на аверсі напис «Владимиръ на столе, а се его сребро».

Нумізматична спадщина Київської Русі становить майже 340 монет, відкарбованих із використанням 220 штемפלів. Діяльність монетарень Києва та Новгороду продовжувалася до кінця другого десятиліття XI ст. Сировиною для них слугували іноземні монети — арабські дирхеми та західноєвропейські динарії. Погіршення якості цих монет та зменшення їх надходження на давньоруський грошовий ринок спричинили випуск у Київській Русі низькопроб-

них монет. Більша частина карбованих монет йшла не на міжнародну торгівлю, а на місцевий ринок. Відтак монетні майстри виробили власний стиль монетних зображень і написів. Завдяки цьому златники та срібляники володарів Київської держави стали важливими пам'ятками її політичної та економічної історії, духовно-релігійного життя, культури, мови, письма та мистецтва.

6. За часів правління Володимира поширюється князівський знак — Тризуб.

7. Релігійна реформа: у 980 р. Володимир здійснює спробу модернізувати язичництво, запровадивши шестибожжя на чолі з богом Перуном, але невдало.

У 988 р. Володимир особисто хрестився в м. Херсонесі (Корсунь) і того ж 988 р. охрестив Русь (перетворив християнство на державну релігію).

Значення прийняття християнства для Київської Русі:

- християнство дало поштовх розвитку культури та освіти;
- зміцнилася князівська влада;
- покращилося міжнародне становище Київської Русі.

У 988 р. Володимир першим серед руських князів запровадив у Київській Русі шкільне навчання.

Протягом 989—996 рр. тривало будівництво Десятинної церкви Богородиці в Києві — першої кам'яної церкви на Русі.

2. Про якого видатного українського драматурга йдеться у відгуку Симона Петлюри, уривок з якого тут подано? У чому полягав вплив цього драматурга на розвиток українського театру? (10 балів).

«... Діяч української сцени, один з організаторів-піонерів нашого театру, талановитий, досвідчений актор, що сливе добру половину свого життя оддав рідній штуці. Для історика нашого театру ім'я ... має сливе однакову ціну, як і імена інших наших театральних корифеїв: Кропивницького, Старицького, Садовського, Заньковецької і Саксаганського. Коли він менше потрудився в справі організації театру, то все ж таки він має однакове значення зі згаданими діячами, як один із творців нового

українського театрального репертуару, як один із тих каменярів, що вміло клав міцні артистичні цегли під будівлю нашої театральної штуки і сам своєю гарною талановитою грою давав живі зразки різноманітних ролей».

Відповідь.

Симон Петлюра пише про Івана Карпенка-Карого. Найбільше Іван Карпенко-Карий прославився як драматург. Перший його твір з'явився в 1883 р. (оповідання «Новобранець»). Усього написав 18 оригінальних п'єс, що стали основою українського театрального репертуару. У 1888—1890 рр. Іван Карпович Тобілевич — актор трупи Миколи Карповича Садовського. Пізніше, вийшовши з трупи разом із Панасом Саксаганським, створив «Товариство російсько-малоросійських артистів під керівництвом Саксаганського», яке на зламі століть було найкращим українським театральним колективом. На його базі 1900 р. виникла знаменита «Малоросійська трупа Марка Лукича Кропивницького під керівництвом Саксаганського й Садовського за участю Марії Костянтинівни Заньковецької». Творчість драматурга піднесла українське сценічне мистецтво на якісно новий рівень.

3. Відредагуйте речення (1 бал — за кожну правильну відповідь).

1. Провести перевірку на протязі слідуемого кварталу.

2. Висновки комісії базуються на слідуемых фактах.

3. Біля трьох років пройшло з тих пір, коли було перевірено санітарно-гігієнічні умови установи.

4. Комісія виявила порушення зі сторони директора фірми.

5. Акт складений у трьох екземплярах.

6. Комісія рахує необхідним списати вказані матеріали.

7. Акт підписують особи, які приймали участь у його складанні.

8. Якщо зіставити факти, то дані про нашого бувшого студента не співпадатимуть.

9. Вибачаюсь, але я, на жаль, не маю мілких.

10. Я зайняла третє місце у олімпіаді з українознавства.

Відповіді.

1. Провести перевірку протягом наступного кварталу.

2. Висновки комісії ґрунтуються на таких фактах.

3. Близько трьох років минуло відтоді, як було перевірено санітарно-гігієнічні умови установи.

4. Комісія виявила порушення з боку директора фірми.

5. Акт складено у трьох примірниках.

6. Комісія вважає за необхідне списати вказані матеріали.

7. Акт підписують усі особи, які брали участь у його складанні.

8. Якщо зіставити факти, то дані про нашого колишнього студента не збігатимуться.

9. Вибачте, але я, на жаль, не маю дрібних.

10. Я посіла третє місце в олімпіаді з українознавства.

4. На фотографії 1912 р., зробленій у відомій київській студії «Гудшон і Губчевський», зображено одну з головних пам'яток тогочасного Києва. Визначте пам'ятку архітектури, назвіть час її створення, подайте стислу характеристику (10 балів).

Відповідь. На фотографії — Успенський собор Києво-Печерської лаври.

Успенський собор Києво-Печерської лаври — головний соборний храм монастиря. Побудований у 1073–1078 рр. заходами Феодосія Печерського за ігумена Стефана, коштом князя Святослава II

Ярославича. Наприкінці XI ст. до собору зроблено ряд прибудов — зокрема, з північного боку хрещально у формі малої церковці на честь Предтечі і Хрестителя Господнього Іоанна. У XVII ст. надбудовано додаткові бані, а також здійснено декорування в стилі українського бароко.

За однією версією, при відступі радянських військ із Києва 16—17 вересня 1941 р. собор було таємно заміновано саперною командою спеціального призначення 18-ї дивізії НКВС у рамках ведення війни тактикою «спаленої землі», а 3 листопада — підірвано. Деякі сучасні публіцисти помилково приписують організацію вибуху диверсійній групі Івана Кудрі.

За іншою версією, підрив було здійснено німецькою окупаційною владою під керівництвом рейхскомісара України Еріха Коха. Про це у своїх мемуарах розповідають Альберт Шпеєр та інші діячі III Рейху. У рамках нацистської ідеології, підкорені народи не мусили мати символічних культових споруд, що зміцнювали б їхню ідентичність і прагнення до автономії. Також існує професійна німецька фотохроніка вибуху.

Відбудовано собор було у 2000 р.

В основі собор був шестистовпним хрестовокупольним одноверхим храмом із трьома навами, які назовні закінчувалися гранчастими апсидами. Стовпи у прорізі мали форму хреста. Пропорції ширини до довжини храму стали основними для інших храмів княжої доби. Фасади були розмежовані пласкими пілястрами з півкруглими вікнами між ними. У зовнішньому декорі — орнаменти з цегли (меандрові фризи). Внутрішня центральна частина була оздоблена мозаїками (серед інших — Оранта), решта стін мали фресковий розпис. За Києво-Печерським патериком, одним з авторів мозаїк був чернець Аліпій Печерський. Після багатьох перебудов ці твори не збереглися.

5. Установіть відповідність між назвами елементів українського народного вбрання та їхніми визначеннями (1 бал — за кожну правильну відповідь).

1	плахта	А	старовинний довгополий верхній одяг, зазвичай виготовлений із грубого домотканого сукна
2	кибалка	Б	у гуцулів — верхній хутряний одяг без рукавів
3	свита	В	чоботи червоні, жовті, рідше зелені з гарно вичиненої шкіри
4	запaska	Г	теплий короткий сукняний або вовняний чоловічий плащ
5	намітка	Д	жіночий одяг типу спідниці, зроблений із двох зшитих до половини полотнищ
6	кептар	Е	подібна до плаща старовинна накидка з білого доморобного валяного сукна, що слугувала святковим жіночим одягом
7	сап'янці	Є	довгий хутряний одяг із рукавами
8	сердак	Ж	незшитий поясний жіночий одяг, прямокутний шматок вовняної або шовкової тканини із зав'язками
9	кожух	З	покривало з тонкого серпанку, яким зав'язували голову заміжні жінки
10	гугля	І	старовинний жіночий головний убір, що має форму півмісяця

Відповіді.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Д	І	А	Ж	З	Б	В	Г	Є	Е

6. В уривку з поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки» виділено окремі слова та словосполучення. Розкрийте їхнє значення (10 балів).

... А тим часом
Пишними рядами
Виступають **отамани**,
Сотники з панами
І **гетьмани** — всі в
золоті,
У мою хатину
Прийшли, сіли коло
мене
І про Україну
Розмовляють, роз-
казують,
Як Січ будували,
Як **козаки** на **байдаках**
Пороги минали,
Як гуляли **по синьому**,
Грілися в **Скутарі**
Та як, **люльки** заку-
ривши

В Польщі на пожарі,
В Україну верталися,
Як бенкетували.
«Грай, кобзарю, лий,
шинкарю!» —
Козаки гукали.
Шинкар знає, наливає
І не схаменеться;
Кобзар вшкварив,
а козаки —
Аж **Хортиця** гнеться —
Метелиці та **гопака**
Гуртом оддирають;
Кухоль ходить, пере-
ходить,
Так і висихає.
«Гуляй, пане, без
жупана,
Гуляй, вітре, полем...

Відповіді.

Отаман — в українській історії це був носій владних повноважень — у різний час різних категорій (найчастіше у війську). Виборна службова особа в Запорозькій Січі в XVI–XVIII ст., яка очолювала січову організацію (кошовий отаман) або військово-адміністративну одиницю — курінь (курінний отаман). У випадку, якщо отаман не обирався, а був призначений (наприклад, під час військових походів), його називали наказним отаманом; у Гетьманщині в XVII–XVIII ст. існували посади городових, сотенних і сільських отаманів.

Розрізняють такі різновиди отаманів:

За джерелом влади й авторитету: **виборний отаман** — отаман, обраний колом козаків, яким він керує; **наказний отаман** — отаман, призначений чи затверджений волею виборного отамана вищого рангу, обраного даним колом козаків; **самозваний отаман** — людина, яку проголосили або вона сама себе проголосила отаманом, не погоджуючи своє рішення з колом.

За керівництвом: кошовий отаман, курінний отаман, сотенний отаман, селищний отаман, станичний отаман, військовий отаман, верховний отаман.

Таким чином, отаман — синонім слів *начальник, керівник, старший, вождь, князь*.

Сотник — особа, що очолювала військову й адміністративно-територіальну одиницю — сотню в Гетьманщині у Слобідській Україні в другій половині XVII–XVIII ст. Під час національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького 1648–1657 рр. посада сотника була виборною. Обирався на козацькій сотенній раді й затверджувався полковою радою або радою генеральної старшини.

Із 1687 р. призначався полковником або гетьманом, у 1734–1750 — Генеральною військовою канцелярією; у Слобідській Україні — царським урядом або місцевою московською адміністрацією.

Після скасування гетьманства в 1764 р. призначався президентом Малоросійської колегії.

На території сотні здійснював військову, адміністративну та судову владу. Сотник очолював сотенну старшину, до якої входили сотенний отаман (городовий), сотенний писар, сотенний осавул, сотенний хорунжий. Як голова сотенного суду, сотник розглядав цивільні й незначні кримінальні справи. Посаду сотника у Слобідській Україні ліквідовано 1765, у Лівобережній Україні — 1781 р., причому згідно з Табелем про ранги Російської імперії сотники діставали чин губерньського секретаря.

У Правобережній Україні, що перебувала під владою Польщі, посаду сотника скасовано 1711 р. — після поразки Гетьманщини у війні з Росією та еміграції уряду Івана Мазепи до Молдови, звідки, щоправда, робилися спроби відновити сотенну адміністрацію під час походів Гетьмана Пилипа Орлика.

Гетьман (від нім. Hauptmann, польськ. *Hetman* — начальник) — назва вищих воєначальників у таких державних і військово-державних утвореннях, як Велике князівство Литовське, Королівство Польське, Річ Посполита Обох Народів та Військо Запорозьке Низове.

В Україні після Люблінської унії для управління регіонами новоствореної Речі Посполитої були засновані три рівнозначні посади гетьманів: коронного польського, литовського та руського (українського). Вони мали права королівських намісників та верховних воєначальників. На утримання українського коронного гетьмана йому виділялося місто Черкаси.

Після утворення 1572 р. українського реєстрового козацького війська (Війська Запорозького Низового) уряд Польсько-Литовської держави козацьким ватажкам надавав звання «старший його Королівської Милості Війська Запорозького».

Першим очільником козацтва, котрому офіційно було надано титул

гетьмана, став Богдан Хмельницький. Однак козацькі керівники й до Хмельницького вживали титул гетьмана (К. Косинський, С. Наливайко, Т. Федорович). Повноваження старшини реєстрового козацтва були суттєво обмежені урядом Речі Посполитої, часто ця посада взагалі скасовувалась. Так, після придушення козацько-селянських повстань 1637–1638 рр. замість старшого було призначено урядового комісара.

Унаслідок відновлення після Національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. української держави гетьман став її главою. У його руках була зосереджена вся повнота виконавчої, законодавчої та судової влади, він здійснював зв'язки України з іноземними державами, мав значний вплив на церковні справи. Гетьманські укази — універсали, які були обов'язковими для всього населення. Ознаками влади гетьмана були бунчук та булава.

Як Січ будували... — окремі укріплення, закладені на початку XVI ст. за дніпровськими порогами українськими козаками, що рятувалися від гніту польсько-литовських феодалів, у 50-х роках XVI ст. об'єдналися в єдину Запорозьку Січ — воєнно-політичну організацію республіканського типу.

Січ (Запорозька Січ) — адміністративний та військовий центр запорозького козацтва. Вищим органом влади на Січі була рада, право участі в якій мали всі без винятку козаки. Інколи ради проводилися і на репрезентативній основі. Зібрання козаків з їхньої власної ініціативи називалося чорною радою. До компетенції ради входили всі найважливіші справи козацького товариства. Виконавча влада належала кошовому отаману. Його помічниками були суддя, осавул, писар, курінні отамани. Для організації військового походу серед старшини обирався гетьман.

Різноманітні обставини змушували козаків змінювати місце розташування Січі. Їх налічувалося вісім:

- Хортицька Січ (1555–1557) — вважається першою
- Томаківська (70-ті роки XVI ст. — 1593)
- Базавлуцька (1593–1638)
- Микитинська (1639–1652)
- Чортомлицька (1652–1709)
- Кам'янська (1709–1711); відновлена (1730–1734)
- Олешківська (1711–1728)
- Нова Січ (1734–1775)

Остання Січ стала центром Вольностей Війська Запорозького Низового — території південноукраїнських земель, освоєних козацтвом до загарбання їх російським урядом у другій половині XVIII ст.

Частина козаків після 1775 р. перемістилась за Дунай, де було засновано Задунайську Січ (1775–1828).

Традиції Запорозької Січі не зникли після її остаточного зруйнування російськими військами в 1775 р. і в Російській імперії. Вони проявилися в житті козацької громади Чорноморського козацького війська, Бузького козацького війська та на Кубані.

Козаки — члени самоврядних чоловічих військових громад, що з XV ст. існували на теренах українського «Дикого поля», у районі середніх течій Дніпра та Дону, на межі християнського і мусульманського світів. Основним заняттям козаків була військова справа: охорона й патрулювання торгових шляхів, морські рейди на чайках проти турецького флоту в Криму та на Чорному морі, захист українських земель від татарських «полювань на рабів», участь у військових кампаніях сусідніх володарів та захист кордонів сусідніх держав.

Колискою козацтва була фортеця на острові Мала Хортиця — Запорозька Січ, споруджена князем Дмитром-Байдою Вишневецьким 1555 р. Сюди з усіх українських земель стікалися вільнолюбні люди, які мали на меті звільнення та оборону територій від іноземних загарбників.

З 70-х років XVI ст. козацтво оформлюється в окремий соціальний стан (від «Реформи Стефана Баторія 1578 р., якою започатковано створення реєстрового козацтва) з окремими правами, обов'язками, привілеями, «вольностями».

У XVII ст. козаки були організовані у воєнну державну формацію — Військо Запорозьке, яке на початку XVIII ст. було інкорпороване до складу Російської монархії. Остання поступово ліквідувала козацькі автономії шляхом залучення козацької верхівки до дворянського стану, нищенням козацьких самостійницьких осередків, зросійщенням козацтва.

Байдак — річкове плоскодонне однощоглове дерев'яне судно довжиною 15—20 м, шириною 3—4 м, висотою бл. 5 м, осадкою 1—1,5 м, вантажопідйомністю до 200 т, зі звуженими кінцями і стерном. У XVII—XIX ст. байдаками користувалися для перевезення вантажів по Дніпру, Дону, Сіверському Дінцю. Байдаки ходили на веслах, кодолі (міцний мотузок, канат) або під вітрилом. У XVI—XVIII ст. запорозькі козаки використовували байдаки також як легкі військові судна для виходу в море.

Пороги (Дніпрові пороги — виходи гранітів, гнейсів та інших корінних гірських порід Українського кристалічного щита в руслі Дніпра між сучасними містами Дніпропетровськом і Запоріжжям. Після побудови в 1932 р. Дніпрогесу їх затоплено водами Дніпровського водосховища.

Кількість Дніпровських порогів протягом століть визначалася по-різному (всього бл. 12–13). Однак у першій половині XIX ст. утверджується нова, «офіційна» традиція, згідно з якою порогами на Дніпрі вважалися 9 об'єктів: Кодацький (Кайдацький, Кодак), Сурський, Лоханський, Дзвонецький (Дзвонець), Ненаситецький (Ненаситець, Дід-пори́г, Розбійник, Ревучий) — найбільший та найнебезпечніший серед усіх, який давав найліпше уявлення про природу Дніпровських порогів; Вовни́зький

(Вовні́г, Онук-пори́г), Будилі́вський (Будилі́вський, Будило), Ли́шний, Ві́льний.

У районі порогів Дніпро був практично непридатним для судноплавства, тому подолання порогів потребувало від козаків надзвичайної сміливості, майстерності й витривалості.

...по синьому — тут Чорне море.

Скутар (Скутарі, Ускудар) — передмістя Стамбула на азійському боці протоки Босфор, у якому був розташований султанський палац і кілька великих мечетей. Протягом XVII ст. неодноразово зазнавало нападу запорозьких козаків.

Люлька — пристрій для паління тютюну та інших рослинних речовин, який складається з мундштука та стамелю.

В Україні люлька з'явилася на початку XVII ст., проникнувши з Оттоманської Імперії (на користь чого свідчить тюркське походження слів «тютюн» та «люлька»), набувши надзвичайної популярності серед козацтва. Існувало багато різновидів люльок. Серед найбільш поширених дослідники виділяють короткі люльки, так звані «носогрійки», або «люльки-бурульки», «обчиська», чи, інакше, товари́ська люлька, з чубком у два метри довжиною, прикрашена намистом, коштовним камінням, іноді з написом. Також були ще коренкові, обковані міддю, завбільшки з великий кулак. Серед козацьких люльок зустрічалися також і привізні — порцелянові люльки, власниками яких були представники більш заможних верств населення.

Протягом століття козаки повністю копіювали османський стиль, проте наприкінці XVII ст. на козацьких люльках почав з'являтися український орнамент. Також змінився і матеріал виготовлення мундштука — у той час як османські та європейські люльки були повністю виготовлені з глини, козацькі виготовлялися з деревини або очерету. З часом козаки почали виготовляти люльки повністю з деревини (вишня, груша). Серед козацтва були найбільш поширені «носогрійки» — люльки з короткими

мундштуками. У часи Гетьманщини заборонялося курити люльку на вулиці в нічний час. Нагляд за дотриманням правила виконувала нічна варта.

Куріння вважалося мало не символом молодечства, а «добра люлька» була поставлена в один ряд нарівні з «ясною зброєю» — холодною зброєю. Знаменитий гоголівський Тарас Бульба загинув лише тому, що не захотів, щоб його люлька дісталася ворогові.

Люлька, як шабля та вишиванка, є важливим символом козацької доби, що відображено в численних піснях про козаків.

Шинкар — власник шинку або продавець у ньому.

Шинок, корчма, лабаз, видумка — в Україні будівля або заїзд, де продавалися спиртні напої; синонім середньовічних шинку чи стодоли; аналог сучасних ресторанів. Завідували корчмою корчмарі. Їхня робота вважалася непристойною для «добрих людей», тому її традиційно виконували представники неукраїнського походження — євреї, вірмени, греки.

Переважно шинок був частиною корчми (заїзду). Корчма в українському селі чи містечку стояла завжди на центральній площі, на протилежній стороні дороги, навпроти церкви. Корчма була повздовжним великим будинком, спереду корчми йшла галерея на сохах. Корчма мала дві в'їзні брами з причілків. Були в корчмі приміщення для проживання та шинок. Були стайні, обора, возівня. Помешкальні приміщення склалися з двох кімнат та комори. У коморі стояли бочки з горілкою, дрібні речі на продаж та речі, взяті в заставу. Шинок завжди був достатньо просторим приміщенням, уздовж стін якого були лавки. Перед лавками йшов через ціле приміщення закопаний на дубових балках у землю стіл. В іншому приміщенні жила родина орендаря корчми. З помешкання орендаря до шинку йшли добре укріплені двері.

Корчми ставили на околиці села чи між окремими поселеннями при дорозі. На вигляд корчми, її планування впливали сусідні садиби, характер заняття їхніх власників, традиції, ступінь економічного розвитку, природні умови й ландшафт.

Кобзар — український народний співець і музикант. Кобзарі були творцями, хранителями і передавачами епічної традиції у формі історичних пісень, дум (мелодійних речитативів змінюваних форм), релігійних піснеспівів, моралізаторських пісень, а також казок та переказів, супроводжуваних грою на кобзі, лірі або бандурі, звідки інша їхня назва — *лірники*, або *бандуристи*.

Значення їх для українського народу можна порівняти зі значенням давньогрецьких поетів у Давній Греції, арабських поетів для Арабії, степових співців-акинів для Середньої Азії, Монголії та Казахстану.

У своїй творчості кобзарі утверджували дух українського народу, основи християнської моралі в суспільстві та побуті.

Хортиця — острів на Дніпрі, на якому було збудовано перше відоме укріплення запорозьких козаків, важливий стратегічно-опорний пункт Запорозької Січі.

Метелиця — український народний масовий хороводний танець жвавого характеру й темпу. Кількість виконавців необмежена. Усі стають у коло обличчям до центру й беруться за руки. Заздалегідь вибирають ведучу пару виконавців. Виконується у дводольному розмірі, у парі з переплетінням рук і швидким кружлянням, що нагадує снігову заметіль (метелицю). Танець супроводжується співом текстів жартівливого характеру.

Гопак — традиційний український народний танець запорозького походження. Розмір — 2/4. Виконується соло або групами у швидкому темпі з використанням віртуозних карколомних стрибків. Гопак виник у побуті Війська

Запорозького. Спочатку виконувався чоловіками; сучасний гопак танцюють чоловіки й жінки, однак чоловіча партія залишається провідною. У виконання гопака включаються елементи хореографічної імпровізації: стрибки, присядки, обертання й інші віртуозні танцювальні рухи. Існують різні варіанти гопака — сольний, парний, груповий. Гопак часто має величний, героїчний характер. Пісенні й інструментальні мелодії гопака в народі виконуються і як самостійні музичні п'єси.

Виникнення гопака пов'язують із козаками Запорізької Січі XVII–XVIII ст. Танець виконувався козаками, які танцювали переважно в парах — це був своєрідний діалог, у якому кожен демонстрував свій характер, силу, мужність. Козаки ставали в коло, виконуючи довільні рухи, а їхні товариші підтримували їх вигуками «Гоп!» та «Гей!». Вважається, що звідси походить назва танцю.

Із плином часу танець уже виконувався групами, де були задіяні і хлопці, і

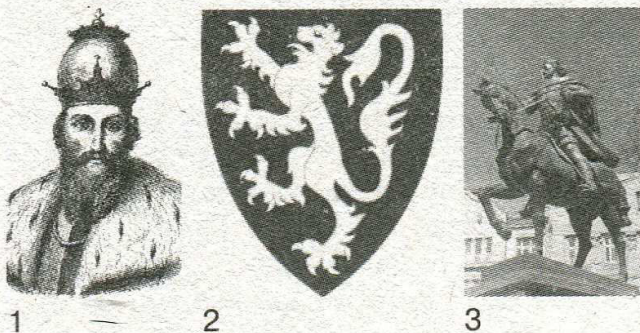
дівчата. Важливо, що цей танець ніколи не виконується наодинці.

Жупан — український і білоруський національний верхній приталений чоловічий або жіночий одяг до п'ят. У XVII–XVIII ст. частина святкового костюма заможної козацької старшини, шляхти та міщан, пізніше набув поширення серед селян. Шили жупани з дорогих тканин — штофу, парчі або тонкого фабричного сукна, частіше синього чи зеленого кольору. Він був приталений, із призьбраною спинкою; поли ледве сходилися, манжети і кишені обшивалися кольоровою тканиною, тасьмою, шнурами, гарусом. Чоловічий жупан заціпався ґапликами з лівої сторони. Поверх жупана одягали кунтуш.

Жупан — типовий одяг українця козацьких часів. Шився з китайки або якісного фабричного сукна. Чоловічий жупан був двох видів; один без коміра, що був кроєм подібний до свити, інший — однобортний з вузьким коміром-стійкою, подібний кроєм до чемерки.

9 КЛАС

1. Визначте, хто і що зображено на ілюстраціях, поясніть, що ці зображення об'єднує. Охарактеризуйте розвиток української державності в представлену ілюстраціями добу (10 балів).

Відповідь. На ілюстраціях:

1) зображення князя Данила Романовича (Галицького);

2) герб Галицько-Волинського князівства 1199–1340 рр.;

3) пам'ятник Данилу Галицькому у Львові. У 2001 р. на площі поставили кінний пам'ятник королю Данилу Га-

лицькому (скульптори Василь Ярич та Роман Романович, архітектор Ярема Чурилик). Король Данило сидить на коні без корони, яка разом із тризубом прикріплена до постаменту під копитами. Леви, зображені в кутах постаменту, та грифони на сидлі вершника дивляться на чотири сторони світу.

Об'єднує зображення постаті Данила Романовича (Галицького), отож характеризуємо розвиток української державності за короля Данила.

Після смерті Романа Мстиславовича його вдова Ганна, «княгиня Романова», залишилася з двома малолітніми синами: Василькові було два роки, Данилові — чотири. Галицькі бояри вигнали їх з Галичини. Волинські бояри підтримали княгиню і княжичів. Згодом родина жила в Польщі, Данило виховувався при дворі угорського короля. А в Галицькій землі в різні роки правили новгородські, сіверські, чернігівські, белзькі князі,

угорські королевичі. На короткий час навіть боярин Володислав Кормильчич захопив престол і проголосив себе князем, що було нечуваним на той час зухвальством.

Досягнувши повноліття, брати, утвердившись на Волині, розпочали тривалу боротьбу за батьківську спадщину в Галичині. Кілька разів Данило захоплював Галич, але втриматися там йому не вдавалося. Лише у 1238 р., вигнавши звідти чернігівських князів, він знову об'єднав два князівства в одну державу. Літописець зазначає, що жителі Галича «кинулися до нього, як діти до батька, як бджоли до матки, як спраглий до джерела. Приймавши стіл свого батька, Данило відсвяткував перемогу і поставив свій прапор на Німецьких воротах».

Столицю держави князь переніс у місто Холм (тепер у складі Польщі). Волинською частиною держави правив Данилів брат Василько.

Укріпившись у Галичині, Данило відразу ж починає відновлювати окраїнні кордони держави батька. Скориставшись внутрішніми чварами в князівстві, німецькі лицарі-хрестоносці захопили західноруську землю Підляшшя. У 1238 р. під Дорогичином війська Данила у кривавій січі зустрілися з хрестоносцями. Ворог був розгромлений ущент, магістр лицарів — узятий у полон. Залишки хрестоносців рятувалися втечею з поля бою. Воєнні й дипломатичні успіхи піднесли авторитет Данила Галицького як визначного державного діяча, полководця та дипломата.

У 1239 р. Данило приєднав Київське князівство, посадивши там намісником воєводу Дмитра, якому довелося керувати обороною міста від орд Батия. Таким чином, Данило підтвердив свою зверхність над більшою частиною України. Літописець із гордістю пише, що Данило «завоював Берестій і всю Україну», тобто всю Південно-Західну Русь, яка прибрала назву «Україна».

На кінець 30-х років XIII ст. кордони Галицько-Волинського князівства сяга-

ли від Закарпаття до Дніпра і від Берестя до Чорного моря. Князь сприяв розвитку ремесла, торгівлі, засновував нові міста — Холм, Львів, названий на честь сина Лева. Усього в Галичині в цей час налічувалося кілька десятків міст.

Укріпленню та зміцненню відновленої держави завадила монголо-татарська навала. Уперше Данило Романович зіткнувся з ордами в битві на річці Калці 1223 р. Тому, передбачаючи нове нашествя, князь будував й укріплював замки, міста та фортеці в Галичині й на Волині. І коли в 1241 р. Батий рушив на Волинь, йому не вдалося взяти цих укріплень. Данило не дав татарам знищити свою державу. Галицько-Волинська земля зазнала меншого спустошення та руйнування, ніж інші землі Русі. Після відходу орди Данило відновив зруйновані укріплення, збудував нові й не визнавав владу золотоординського хана. Він поповнив державну казну, запрошуючи купців і ремісників з Німеччини, Угорщини, Польщі, із зруйнованих руських міст.

Скрутним становищем держави, спричиненим нашествиям Батия, вирішили скористатися західні та північні сусіди — угорці, поляки, литовці. Провівши реформу, створивши регулярну піхоту та важко озброєну кінноту, Данило переходить у наступ. Він здійснює успішний похід проти литовців. У 1243 р. на деякий час приєднує Люблін і Люблінську землю.

17 серпня 1245 р. під містом Ярославом Данило Галицький ущент розгромив об'єднане польсько-угорське військо, яке вирушило загарбати Галичину. Ця блискуча перемога князя — відважного полководця, який особисто брав участь у бою, — мала велике історичне значення. Вона надовго зупинила агресивні заміри Польщі та Угорщини щодо Галичини. Угорський король установив дружні взаємини з Данилом, видавши за Лева Даниловича доньку. Перемога піднесла міжнародний авторитет Галицько-Волинської землі як могутньої східно-європейської держави.

Найскладнішими були стосунки із Золотою Ордою. Данило не визнавав її влади. Лише 1246 р. під загрозою воєнного вторгнення князь поїхав у Сарай-Бату. В Орді він пробув 25 днів, і хан дав йому ярлик на княжіння, «доручив йому землю його». Літописець записав: «О, лихіша лиха честь татарська! Данило Романович, що був князем великим, що володів із братом своїм Руською Землею, Києвом, і Володимиром, і Галичем, й іншими краями, нині сидить на колінах, холопом себе називає. А вони данини хотять, і погрози йдуть. О, лиха ти, честь татарська!»

Повернувшись, Данило Галицький почав створювати антимонгольську коаліцію європейських держав. Він підписав союз із недавніми ворогами — Польщею, Угорщиною та Литвою. Уклав угоду з володимиро-суздальським князем. Данило вів переговори з римським папою Інокентієм IV про організацію хрестового походу проти Орди. Як організатору коаліції, папа надав Данилу королівський титул. У 1253 р. в Дорогочині Данило Галицький був увінчаний королівською короною.

Проте коли прийшла біда, союзники не надали князю реальної допомоги. У 1254–1257 рр. Данилу самотужки довелося воювати з численним військом золотоординського темника Куремси, завдаючи йому відчутних поразок. У Золотій Орді вирішили покарати непокірного князя. У 1258 р. до Галицько-Волинського князівства вдерлися полчища ханського намісника Бурундая. Не маючи підтримки від союзників, Данило прийняв вимоги ординців. Зруйнував найбільші фортеці в Луцьку, Львові, Володимирі та інших містах, крім Холма. Визнав себе васалом Золотої Орди й узяв зобов'язання брати участь у військових походах ханів.

Данило Романович не зміг здобути повної незалежності Галицько-Волинської держави. Але й Орда не змогла цілком її підкорити й убити чи усунути князя, як це робили в інших руських землях.

Решту років життя князь витратив на внутрішні державні справи. Він замі-

нив багатьох бояр, обмежив залежність від них селян і ремісників, заохочував купців, займався родинними справами. Останні місяці князь тяжко хворів, майже осліп. Помер ще не старим у 1264 р. в Холмі. Оцінюючи його діяльність, сучасник-літописець записав: «Король Данило був добрим князем, хоробрим і мудрим, який спорудив городи многи, і церкви поставив, і оздобив їх різними прикрасами. І братолюбством він світився, був із братом своїм, Васильком. Сей же Данило був другим по Соломоні».

У тих надзвичайно складних, темних роках XIII ст. успіхи князя Данила справді були визначними.

2. Кому з українських письменників Тарас Шевченко присвятив вірш, уривок з якого наведено? Про який літературний твір ідеться в поезії Т. Шевченка? Розкрийте його значення для розвитку української літератури (10 балів).

Старий _____
отак щебетав.
Замовк неборака,
сиротами кинув
І гори і море, де перше
витає,
Де ватагу пройдисвіта
Водив за собою, —
Все осталося, все
сумує,
Як руїни Трої.
Все сумує, — тільки
слава

Сонцем засіяла.
Не вмере кобзар, бо
навіки
Його привітала.
Будеш, батьку, панувати.
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

Відповідь.

У вірші «На вічну пам'ять Котляревському» Шевченко пише про І. П. Котляревського і згадує його поему «Енеїда», написану, коли 29-річний поет перебував на військовій службі. Спочатку письменник не мав наміру друкувати «Енеїду». Проте, поширюючись у рукописних списках, поема стала популярною. 1798 р. зусиллями поміщика Максима Парпури без відома автора три частини поеми було видано в Петербурзі.

Після відставки Котляревський підготував до друку й видав 1809 р. поему вже в чотирьох частинах «Виргилиева Енеїда», на малоросійський язык пере-

ложенная И. Котляревским». На титулі було зазначено: «Вновь исправленная и дополненная противу прежних изданий». Поема присвячувалася С. М. Кочубею — полтавському губернському маршалкові, коштами якого й була видана.

Вихід «Енеїди» був епохальним за своєю значущістю явищем у духовному житті українського народу. Іван Котляревський утверджував безсмертя свого народу, підносив його самобутню історію, культуру, мову за дуже тяжких для України часів, коли Росія, ліквідувавши рештки української державності, знищивши Запорозьку Січ, перетворила її на колонію, остаточно покріпачила селянство. За влучним висловом академіка О. Білецького, це був час, «коли політичні обставини поставили під знак питання право на існування української мови, українського народу. Бути йому чи не бути? Бути! — відповів на весь свій могутній голос полтавський поет».

З уст героїв І. П. Котляревського полилася багата, соковита й барвиста українська мова. Поет перший у нашій літературі, взявши все краще з книжної мови, поєднав це з багатствами мови народної. За це М. Рильський слушно назвав його «Коперником українського слова».

3. Відредагуйте словосполучення (1 бал — за кожну правильну відповідь).

1. битком набитий
2. вирішити завдання
3. на протязі навчання
4. не по собі
5. у порядку виключення
6. бувша назва
7. покращувати рівень життя
8. у випадку потреби
9. зробити наступним чином
10. нести матеріальні втрати

Відповіді.

1. ущерть наповнений, переповнений
2. виконати завдання
3. упродовж (протягом) навчання
4. ніяково, незручно
5. як виняток
6. колишня назва
7. підвищувати рівень життя
8. у разі потреби, за потреби

9. зробити таким чином

10. зазнавати матеріальних збитків

4. На фотографії 1912 р. — одна з пам'яток тогочасного Києва. Назвіть пам'ятку архітектури, час її створення, подайте її стислу характеристику (10 балів).

Відповідь. Михайлівський Золотоверхий монастир — споруджений у 1108—1113 рр. онуком Ярослава Мудрого київським князем Святополком Ізяславичем на базі Михайлівського Золотоверхого собору.

Будівлю було зведено як хрестово-купольний шестистовпний храм із трьома нефами та одним позолоченим куполом. На початку XX ст. — це вже 7-купольний храм (фотографія). Михайлівський Золотоверхий собор було збудовано з каміння та цегли-плінфи на вапняно-цемент'яковому розчині технікою «мішаної кладки» з використанням голосників у пазухах склепінь. Стіни собору прикрашали мозаїки і фрески. Був одним з найбільших монастирів стародавнього Києва.

На території монастиря міститься Київська православна богословська академія та храм Святого апостола і євангеліста Іоана Богослова.

На думку деяких істориків, київський князь Ізяслав Ярославич, чие християнське ім'я було Димитрій, збудував монастир Св. Димитрія та церкву у верхньому Києві поблизу собору Святої Софії в другій половині 1050-х років.

Під час монгольської навали в 1240-х роках монастир зазнав відчутних втрат. Монголи пошкодили собор та зняли його

позолочені бані. У 1496 р. монастир було відроджено і перейменовано з монастиря Св. Димитрія на монастир Св. Михаїла відповідно до назви церкви, збудованої Святополком. Після численних відбудов та розширень упродовж XVI ст. монастир став одним з найбільших та найбагатших монастирів України. У 1620 р. Іов Борецький зробив його резиденцією відновленої православної Київської митрополії.

1655 р. за сприяння гетьмана Богдана Хмельницького було покрито міддю та позолочено верх церкви Архістратиґа Михаїла Золотоверхого монастиря в Києві.

На початку XVIII ст. було споруджено муровану Трапезну церкву Іоана Богослова. Тоді ж споруджений мурований льох.

1922 р. Михайлівський монастир було ліквідовано. У 1934–1936 рр. Михайлівський Золотоверхий собор, дзвіниця та частина інших споруд монастиря були знесені через намір створити на цьому місці урядовий центр. Останній планували збудувати як копію головного будинку ЦК КПУ — зараз Міністерство закордонних справ України. Єдиний із українських учених, хто відмовився підписати акт на знесення Михайлівського Золотоверхого монастиря, — Микола Макаренко (невдовзі його було за це репресовано).

Перед знищенням унікального ансамблю української архітектури, була проведена дослідницька робота. Фрески, мозаїки були перевезені до музеїв Москви, Ленінграда (Санкт-Петербурга), Новгорода та інших міст СРСР. Мозаїчну композицію «Євхаристія» було перенесено до Софійського собору. Багато смальтового розпису потрапило до Лаврського заповідника. Урядовий центр на місці Михайлівського Золотоверхого собору так і не збудували.

У роки Другої світової війни деякі фрески було вивезено до Німеччини, звідки вони потрапили до Ермітажу в Ленінграді. У Софійському соборі зберігалися «Євхаристія», «Стефан і Фад-

дей» — фрагменти постатей святих; фрески — сцени з «Благовіщення», постать святого Захарії та ін. Мозаїка «Дмитро Солунський» і верхня частина фрескової постаті Самуїла — у Третьяковській галереї та Російському музеї в Санкт-Петербурзі.

На початку 1990-х рр. Українська Православна Церква Київського Патріархату збирає кошти для відтворення собору. У ньому проходить служба Української православної церкви, а поруч, як у давні часи, діє монастир. Грошей вистачило лише на початкові дослідження, було зрозуміло, що без державної підтримки унікальну пам'ятку українського бароко відбудовано не буде. Українська спільнота надсилала численні звернення до голови держави виділити фінансування на реставрацію. Нарешті 9 грудня 1995 р. Президент Л. Кучма видав указ, який визначав відбудову Михайлівського Золотоверхого монастиря загальнодержавним пріоритетом.

Першою в первозданному вигляді стала дзвіниця в стилі українського бароко. Собор було відкрито на День Києва 1998 р. за участю патріарха Київського і всієї Русі-України Філарета, який освятив монастир.

У лютому 2001 р. чотири фрагменти фресок XII ст. Михайлівського Золотоверхого собору, що зберігалися в Ермітажі, були передані Україні.

У січні 2004 р. Міністерство культури Росії ухвалило рішення про передачу Україні з Ермітажу останніх семи фресок київського Михайлівського Золотоверхого собору, які опинилися в Росії. Восени 2004 р. передачу фресок було закінчено.

Улітку 1997 р. на Економічній брамі Михайлівського Золотоверхого монастиря відкрито меморіальну дошку з бюстом Миколи Макаренка.

Головний архітектор проекту відтворення Михайлівського Золотоверхого собору — Юрій Лосицький. У відновленні розписів інтер'єру брав участь український митець Олександр Андрійович Бородай.

Імена художників, які створили мозаїки і фрески Михайлівського Золотоверхого собору, невідомі. Ймовірно, в роботах брав участь давньоруський майстер Алімпій з Києво-Печерського монастиря. Загальна площа мозаїк, що збереглися, — 45 м². Написи на мозаїках собору зроблено старослов'янською мовою. Крім мозаїк і фресок, збереглися дві шиферні кінця з рельєфним зображенням вершників. Відомо, що іконостас для притвору Святої Катерини був оздоблений різьбярем Романом, опрацю для Євангелія виконав київський золотар Самійло Ростовський.

Під час силового розгону Євромайдану в ніч на 30 листопада 2013 р. частина людей, які втекли від підрозділу міліції «Беркут», знайшла прихисток на території Михайлівського Золотоверхого монастиря. Під час сутичок із «Беркутом» у соборі двічі (вперше 30 листопада 2013 р. і вдруге 19 лютого 2014 р.) переходувалися мітингувальники, тут був тимчасовий штаб. Семінаристи із КПБА допомагали мітингувальникам: ходили на нічні чергування, приносили медикаменти, заварювали чай, носили гарячу воду.

У ніч на 11 грудня 2013 р. дзвони Михайлівського Золотоверхого монастиря вперше за вісім століть били набат (восстаннє у 1240 р., під час монголо-татарської навали). Саме завдяки дзвонам до центру столиці зійшлося безліч киян, і спроба зачистити Євромайдан працівниками спецпідрозділу «Беркут» та військовослужбовцями Внутрішніх військ виявилася невдалою.

5. Установіть відповідність між козацькими клейнодами та їхніми визначеннями (1 бал — за кожну правильну відповідь).

1 бунчук	А відзнака гетьманської влади та кошового отамана в Запорозькій Січі
2 литаври	Б військова відзнака, що зберігалася в хорунжого

3 корогва

4 каламар

5 сурми

6 булава

7 печатка

8 пернач
(пірнач)

9 тростина
10 гармати

В військова, січова, полкова або сотенна — зберігалася в генерального або полкового судді, а сотенна — в сотника

Г загальновійськові клейноди, що були у віданні генерального чи полкового обозного, а на Січі — у пушкаря

Д вид холодної зброї в середньовічній Європі, відзнака полковника полку чи полковника паланки

Е первісна відзнака козацьких гетьманів, січових отаманів, а пізніше — відзнака генерального чи полкового судді

Є відзнака гетьмана і кошового, яка зберігалася в бунчужного

Ж військовий, полковий та січовий клейнод, що перебував у віданні сурмача

З символ влади писаря
І військові клейноди, що перебували в довбиша

Відповіді.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Є	І	Б	З	Ж	А	В	Д	Е	Г

6. Поясніть, який зміст уклав Тарас Шевченко у виділені рядки вірша «Іржавець» (10 балів).

Іржавець	Не плакала б Матер
Наробили колись	Божа
шведи	В Криму за Україну.
Великої слави,	Як мандрували день
Утікали з Мазепою	і ніч,
В Бендери з Полтави.	Як покидали запорожці
А за ними й Гордієн-	Великий Луг і матір
ко...	Січ,
Нарадила мати,	Взяла з собою Матер
Як пшениченьку по-	Божу,
жати,	А більш нічого не
Полтаву достати.	взяли,
Ой пожали б, якби були	І в Крим до хана по-
Одностаїне стали	несли

**Та з фастовським
полковником**

Гетьмана еднали.
Не стрімили б списи в
стрісі

У Петра у свата.

**Не втікали б із Хор-
тиці**

Славні небожата,
Не спиняв би їх при-
луцький

Полковник поганий...**На нове горе-
Запорожжя.**

Заступила чорна хмара
Та білую хмару.

**Опанував запорож-
цем****Поганий татарин.**

Хоч позволив хан на
пісках

Новим кошем стати,

Та наказав запорожцям
Церкву будувати.

Відповіді.

В основі поеми «Іржавець» — суспільно-політичні процеси, що відбувалися протягом чверті століття: шведський похід 1708—1709 рр., Полтавська битва, перехід гетьмана І. Мазепи і кошового К. Гордієнка на бік Карла XII, зруйнування Січі та втеча запорожців до володінь кримського хана, будівництво Петербурга, каналів і укріплень, повернення запорожців на батьківщину 1734 р.

У центрі уваги поета — жорстоке національне гноблення українського народу, кривди, заподіяні йому царизмом.

Іржавець (або Ржавиця) — село Прилуцького повіту Полтавської губернії (тепер Ічнянського району Чернігівської обл.). Назва твору, а почасти і його сюжет пов'язані не стільки з однойменною назвою села, скільки з легендою про чудотворну ікону, що знаходилася в цьому селі й плакала з жалю над долею України. Раніше в поемі «Великий льох» Шевченко також згадував про іржавецьку ікону Богоматері. Вона зберігалася в іржавецькій Троїцькій церкві й у 20-х роках XX ст., де її сфотографував С. І. Маслов.

...Утікали з Мазепою / В Бендери з Полтави — після поразки 27 червня 1709 р. під Полтавою шведське військо на чолі з Карлом XII і загони І. Мазепи відступили до молдавського міста Бендери, яке тоді перебувало у володіннях Туреччини. Незабаром І. С. Мазепа помер.

А за ними й Гордієнко... — Гордієнко Кость (? — 1733) — кошовий отаман Запорозької Січі. У кінці березня 1709 р., за домовленістю з Мазепою, привів під Полтаву 8 тисяч очолених ним козаків

і уклав угоду з Карлом XII про військовий союз проти Москви. Після поразки в Полтавській битві відступив разом із Карлом XII і Мазепою до Бендер. Навесні 1711 р. на чолі загону запорожців узяв участь у поході гетьмана П. Орлика на Правобережну Україну. Через деякий час очолив Олешківську Січ у володіннях кримського хана й виступив проти порозуміння з російським урядом, за що проросійська партія 1728 р. скинула його з посади кошового.

Фастовський полковник — Семен Палій (Гурко Семен Пилипович) — (40-і роки XVII ст. — січень 1710 р.) — фастівський і білоцерківський полковник, один із ватажків визвольної боротьби на Правобережній Україні проти польських загартників. Спочатку служив у Ніжинському полку, потім перебував на Запорозькій Січі. У 80-х роках з кількома сотнями запорожців перейшов на Київщину, поповнив козацьке військо селянами-втікачами й обрав опорним пунктом свого війська місто Фастів. Козаки під проводом Палія успішно відбивали напади турецько-татарських грабіжників, 1683 р. брали участь у віденському поході польського війська проти турецьких завойовників. На спробу польського уряду підкорити козаків Палій та його соратники С. Самусь, З. Іскра, А. Абазин підняли козаків на боротьбу з польським гнобленням.

На початку XVIII ст. на Правобережній Україні вибухнуло національно-визвольне повстання під проводом Палія. Побойуючись популярності Палія серед народу, Мазепа звинуватив його у зносінах із польським коронним гетьманом Г. Любомирським, що був прихильником шведського короля Карла XII, заарештував, обмовив перед Петром I, і той 1705 р. заслав його до Сибіру. Після виступу Мазепи проти Петра I Палія було звільнено, він узяв участь на боці Петра I в Полтавській битві 1709 р. Похований у Межигірському монастирі. Подвиги Палія оспівано в численних народних піснях. Шевченко у вірші «Швачка» назвав Палія «славним» за те, що змагався з поляками, і водночас дав йому негативну

оцінку за те, що не єднався з І. Мазепою, був проросійської орієнтації. Саме брак власної програми, марність затрачених зусиль переживав герой поеми як свою трагічну провину.

Не втікали б із Хортиці... Хортиця — острів на Дніпрі, який був важливим форпостом Запорозької Січі. Після зруйнування Січі царськими військами і компанійським полком Г. Галагана 14 травня 1709 р. чимало запорожців утекли на човнах на південь і в пониззі Дніпра 1711 р. збудували Олешківську Січ.

Прилуцький полковник поганий... Галаган Гнат Іванович (?—1748) — чигиринський (1709—1713) і прилуцький (1714—1739) полковник. Шевченко називає його «поганим» за те, що допомагав царським військам руйнувати Січ і розправлятися з запорожцями. Пізніше у повісті «Музикант» Шевченко згадав Г. Галагана, який «первый отложился от Мазепы и передался царю Петру, за что и был, по смерти полковника Носа, возведен в звание прилуцкого полковника и одарен великими маестностями в том же полку».

Великий Луг і матір Січ — Великий Луг — історична назва місцевості, веле-тенських річкових плавнів, які колись існували на лівому березі Дніпра між Дніпром і Конкою. Плавні, зарослі листяним лісом, очеретом і рогозом, мали площу понад 400 км². Уся ця місцевість належала Запорозькій Січі, з Великим Лугом часто ототожнювали все Запорожжя. у 1955—1957 рр., за винятком окремих ділянок, Великий Луг був затоплений водами Каховського водосховища.

На території Великого Лугу та в його безпосередньому сусідстві містилася Запорозька Січ. У Великому Лузі козаки випасали худобу, в тутешніх плавнях та заростях знаходили добрий захисток. Тому Великий Луг був символом безпеки й волі. У піснях його називали «Батьком»:

І в Крим до хана понесли / На нове горе-Запорожжя — так поет називає

Олешківську Січ, що перебувала у володіннях кримського хана й зазнавала жорстоких утисків.

Опанував запорожцем / Поганий татарин. / Хоч позволив хан на пісках / Новим кошем стати — йдеться про Олешківську Січ — територіально-військову організацію запорозьких козаків України в пониззі на лівому березі Дніпра на території володінь Кримського ханства. Землі під Січ були надані ханом Девлет-Гіреєм II на прохання кошового отамана Костя Гордієнка.

Заснована в 1711 р. після зруйнування царським військом у 1709 р. Старої Чортотлицької Січі. Фортеця Січ розташовувалася в урочищі Олешки (нині — м. Цюрупинськ), навпроти сучасного міста Херсона. Спершу територія Олешківської Січі була незначною, з 1712 р., після поразки Росії у війні з Туреччиною, запорозькі володіння поширилися на північ до річок Орель та Самара. З цієї Січі козаки на певний час переселялися на місце колишньої Кам'янської Січі, але пізніше повернулися назад.

Січ являла собою правильний чотирикутник із ровами й валами заввишки 1,5 метри, з редутами по кутах та брамою з північного боку. У центрі розташовувалися курені-напівземлянки (досліджувалися археологами в 1990—2003 рр.). На захід від коша стояла церква Покрови Пресвятої Богородиці, зроблена з очерету, біля якої був цвинтар і криниця, де ніколи не замерзала вода.

У травні 1728 р. в Олешківській Січі виникло повстання. Козаки скинули кошового отамана Антона Лапінського й рушили вверх по Дніпру.

Олешківська Січ проіснувала до 1734 р., коли Військо Запорозьке Низове перейшло під московський протекторат за наслідками Лубенського договору. Після цього козаки переселилися з турецьких володінь в українські землі та заснували Нову Січ.

Далі буде.

Завдання уклали Ю.В. БЕЗЗУБ, старший викладач,

О.В. ДУДАР, доцент, кандидат історичних наук

(кафедра методики суспільно-гуманітарної освіти і виховання ІППО

КУ імені Бориса Грінченка)